

بررسی ضرورت افشاء وجود قرارداد تأمین مالی داوری بین‌المللی توسط شخص ثالث و لزوم صیانت از افشاء سایر اطلاعات
محمد مهدی اسدی

کیفیات مشدده جرم در حقوق کیفری ایران

محمد کمالی، محمدباقر بصیر

مبانی حقوق طبیعی جان لاک و تاثیر آن در کنوانسیون حقوق کودک

محمد مهدی داور، سعیده تسلیمی

قضازدایی؛ نگرشی برای پیشگیری از پایداری بزهکاری نوجوانان

محمد جوان‌بخت، پریسا کریمی، محدثه صادقیان لمراسکی

بررسی مفهوم دارنده سند تجارتي

سارا فرزادی مهر، شاپور محمدحسینی، محمدرضا حقیقی

تأثیر سبک زندگی اسلامی در پیشگیری از جرایم یقه سفیدها: بررسی فقهی و حقوقی

مریم کمائی، زهرا انصاری فر، پیتر گاتسچالک

روش‌های حل و فصل اختلافات در قراردادهای فیدیک

آرمان یعقوبی مقدم، محمد غلام پور ویشکائی، محمد یارارشدی

واکاوی سیر تکوینی پدیده مجرمانه نسل‌کشی در بستر تاریخی

محمد جوان‌بخت، مینو محمدی، کیومرث کلانتری درونکلا

نقش قاضی اجرای احکام کیفری در بازدارندگی و فردی کردن مجازات

زهرا نظری

نقد و ارزیابی مسئولیت‌مدیران در قبال بدهی‌های مالیاتی شرکت بر اساس لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت و قانون مالیات‌های مستقیم

نیما رضائی، محمد شجاعی فر، امیرحسن ابوالحسنی

جرایم مالیاتی با دیدگاه کیفر شناختی در حقوق ایران

سیده فائزه فاطمی

مرجع صالح و عنوان خواسته در دعاوی ملی شدن اراضی

مسلم اله یاری

چالش‌های اجرایی دفاتر حمایت از حقوق کودکان و نوجوانان با محوریت نقش دادیار

سید مهدی احمدی، نسترن ارزانیان

مسئولیت زیست محیطی شرکت‌های چندملیتی در صنعت نفت با تأکید بر اصل «پرداخت آلوده‌ساز»

هادی مسعودی فر، فاطمه نعیمی شامل

تأثیر عدالت ترمیمی و سیاست جنایی بر بزه‌دیدگی جنسی اطفال (از حمایت تا بازپروری)

سید حسین دهقان نیری، مریم مسافری

حق تعیین سرنوشت به مثابه یکی از حقوق بنیادین بشر در خصوص اشخاص تراجنسیتی (با تأکید بر دادنامه صادره از شعبه

سیزدهم دادگاه تجدیدنظر استان مازندران)

محمدسعید حسینی، حشمت رستمی درونکلا، محمد مهدی ساکی، فاطمه دهقان، عباس رضایی گیلانی

حمایت از حقوق فرهنگی زندانیان در اسناد بین‌المللی، منطقه‌ای و نظام حقوقی ایران

مرجان نگهی مخلص آبادی

تحلیل نظام حقوق مالیاتی حاکم بر شرکت‌های تجاری

پریسا رضوان، علی زارع

کرامت انسانی در حقوق کیفری و اسناد بین‌المللی

محمدامین ابراهیمی

نقش اموال تملیکی دولت در پیشبرد اهداف اقتصادی: تحلیل قوانین و بررسی موانع و راهکارها

الهام درکی، آپدا مخترع، بهنام رستگاری

موضوعیت و ادله اثبات جرم در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲

صادق بنی طرفیان حویبزاوی

سیاست کیفری افتراقی قانون نیروهای مسلح در قبال فروش اموال و اشیای نظامی

یاسر شاکری

The Right to Self-Determination as one of the Basic Human Rights Regarding Transgender People (with Emphasis on the Decree Issued by the 13th Branch of the Court of Appeal of Mazandaran Province)

Mohammad Saeid Hosseini

Master of Criminal Law and Criminology, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran (Corresponding Author)

Heshmat Rostami Daroonkela

Doctoral student of international law, Islamic Azad University, Tehran Science and Research Unit, Tehran, Iran

Mohammad Mehdi Saki

Master's student in Public Law, Shahid Ashrafi University of Isfahani, Isfahan, Iran

Fatemeh Dehghan

Bachelor of Laws, Zand Institute of Higher Education, Shiraz, Iran

Abbas Rezaei Gilani

Master of Private Law, Islamic Azad University, Meybod branch, Meybod, Iran

حق تعیین سرنوشت به مثابه یکی از حقوق بنیادین بشر در خصوص اشخاص تراجنسیتی (با تأکید بر دادنامه صادره از شعبه سیزدهم دادگاه تجدیدنظر استان مازندران)

محمدسعید حسینی

کارشناس ارشد حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

mshosseiniaw@gmail.com

http://orcid.org/0009-0008-8543-2633

حشمت رستمی درونکلا

دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران، تهران، ایران
heshmatrostami84@gmail.com

محمد مهدی ساقی

دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق عمومی، دانشگاه شهید اشرفی اصفهانی، اصفهان، ایران
mohamadmehdisk1395@gmail.com

فاطمه دهقان

کارشناسی حقوق، مؤسسه آموزش عالی زند، شیراز، ایران
fmdhghan22@gmail.com

عباس رضایی گیلانی

کارشناس ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد میبد، میبد، ایران
mohammadsaeidfi@gmail.com

Abstract

Fundamental human rights are at the top of human rights, and governments and international organizations have also emphasized their observance. It is based on this that the approved laws and regulations should be approved around these rights and always consider human dignity and the goals and philosophy of rights (achieving justice and facilitating people's lives). One of the most important rights of every human being is the right to self-determination, which is emphasized by jurisprudence, domestic law and international law. One of the things that mankind has always faced and due to the progress of knowledge and technology, there is a more scientific view of it, is the issue of gender change of transgender people. In fact, science has proven that some people have gender and identity disorders and there is a need to change the current gender through medical surgery. Domestic and international laws and regulations and jurisprudential standards have agreed to this despite the conditions. In the meantime, attention to these rights by every individual and institution as well as in the legal system and judicial procedure is obligatory, and in real, facts should not be sacrificed for credit.

Keywords: Right to Self-Determination, Human Rights, Gender Change, Transgender.

چکیده

حقوق بنیادین بشری در راس حق‌های انسانی قرار داشته و دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی نیز بر رعایت آن تأکید ویژه داشته‌اند. بر این اساس است که قوانین و مقررات مصوب می‌بایست حول محور این حقوق تصویب شده و همواره کرامات انسانی و اهداف و فلسفه حقوق (نیل به عدالت و تسهیل زندگی مردم) را مورد توجه قرار دهند. از مهم‌ترین حقوق هر انسانی حق بر تعیین سرنوشت خویش بوده که مورد تأکید فقه، حقوق داخلی و حقوق بین‌المللی است. یکی از مواردی که بشر همواره با آن روبرو بوده و با توجه به پیشرفت دانش و تکنولوژی، نگاهی علمی‌تر به آن وجود داشته، بحث تغییر جنسیت افراد تراجنسیتی است. در واقع علم ثابت کرده برخی افراد دارای اختلالات جنسیتی و هویتی بوده و نیاز به تغییر جنسیت کنونی از طریق اعمال جراحی پزشکی وجود دارد. قوانین و مقررات داخلی، بین‌المللی و موازین فقهی با وجود شرایطی موافق این امر بوده‌اند. در این میان توجه به این حقوق توسط هر فرد و نهادی و همچنین در نظام تقنینی و رویه قضایی واجب است و در واقع نباید واقعیات را فدای اعتبارات نمود.

واژگان کلیدی: حق تعیین سرنوشت، حقوق بشر، تغییر جنسیت، تراجنسیتی.

ارجاع:

حسینی، محمدسعید؛ رستمی درونکلا، حشمت؛ ساکی، محمدمهدی؛ دهقان، فاطمه؛ رضایی گیلانی، عباس؛ (۱۴۰۲)، حق تعیین سرنوشت به مثابه یکی از حقوق بنیادین بشر در خصوص اشخاص تراجنسیتی (با تأکید بر دادنامه صادره از شعبه سیزدهم دادگاه تجدیدنظر استان مازندران)، تمدن حقوقی، شماره ۱۷.

Copyrights:

Copyright for this article is retained by the author (s) , with publication rights granted to Legal Civilization. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) , which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

CC BY NC SA

مقدمه

از دیرباز تاکنون، حقوق دست خوش تغییرات بسیاری قرار گرفته و در واقع بنا به نظر حقوقدانان، قانونی مقبول است که با توجه به نیازهای زمان بروز گردد. بعد از جنگ جهانی دوم و خاطرات غمناک و دلهره آور بشر از این جنگ، سازمان ملل متحد در تاریخ دهم دسامبر ۱۹۴۸ میلادی اقدام به تصویب منشور حقوق بشر نموده تا قدری از این دردها کاسته و کشورها را ملزم به پیروی از دستورات آن که مبتی بر حقوق بنیادین بشر، آزادی، برابری، عدالت و... هستند نماید. بعد از تصویب این منشور دولت‌ها در نیل به اهداف آن اقداماتی را انجام دادند. هرچند هنوز هم با وصف گذشت چندین سال از تصویب آن شاهد موارد گسترده‌ای از نقض حقوق بشر هستیم.

یکی از مفاهیمی که می‌توان به تازه بودن ورود و پراهمیت شدن آن اشاره نمود مسئله اشخاص تراجنسیتی است. تعاریف و مفاهیم تخصصی مربوط به آن در گفتار بعدی مفصلاً بیان خواهد شد. در واقع اشخاص تراجنسیتی بنا بر ژنتیک شان، روحیات و جسم شان با هم همخوان نبوده و از این موضوع در عذاب هستند. لذا علم پزشکی، ژنتیک، روان‌شناسی، حقوق و... متفق القول هستند که تحت شرایطی این افراد جهت کشف جنسیت واقعی شان مجاز به تغییر جنسیت هستند. با توجه به اهمیت حقوق بنیادین هر شخص و حساسیت‌ها در برخورد با افراد تراجنسیتی و این که عدم تغییر جنسیت در آن‌ها می‌تواند منجر به

نقض سایر حقوق شان از جمله حق بر ازدواج، تحصیل و... گردد بررسی قوانین و مقررات موجود و رویه قضایی مهم به نظر می‌رسد.

در این پژوهش ضمن بازتعریف مفاهیم پایه، این حق با تأکید بر حقوق بنیادین بشر از جمله حق بر تعیین سرنوشت مورد تحلیل و بررسی قرار خواهد گرفت. همچنین نگاهی به قوانین و مقررات داخلی، بین‌المللی و موازین فقهی شده است. اضافه می‌دارد دادنامه صادر شده توسط شعبه سیزدهم دادگاه تجدیدنظر استان مازندران نیز که پرونده‌ای مشابه با موضوع پژوهش می‌باشد مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. روش این پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای می‌باشد.

۱- مفاهیم

در این بخش از پژوهش با توجه به تخصصی بودن برخی اصطلاحات و مفاهیم همچون تراجنسیتی، تغییر جنسیت، تفاوت هویت جنسیتی با جنسیت و گرایش جنسی، به تعریف و شرح آن‌ها پرداخته و نگاهی به مسائل حقوقی مربوطه همچون حقوق بنیادین بشر و حق بر تعیین سرنوشت خواهیم داشت.

۱-۱- تراجنسیتی

تراجنسی یا ترنس جندر اصطلاحی است که افرادی را توصیف می‌کند که هویت یا بیان جنسیتی آن‌ها با جنسیتی که در بدو تولد نسبت داده‌اند، مطابقت ندارد. به‌عنوان مثال، ممکن است یک فرد تراجنسیتی با وجود متولد شدن با دستگاه تناسلی مرد به‌عنوان یک زن شناخته شود. طبق تحقیقات سال ۲۰۱۱ میلادی مؤسسه ویلیامز در دانشگاه کالیفرنیا، تقریباً هفتصد هزار نفر از اشخاص بزرگسال در ایالات متحده امریکا خود را تراجنسیتی می‌دانند. به گفته مرکز ملی برابری تراجنسیتی^۱ تراجنسیتی بودن برای افراد مختلف معنای متفاوتی دارد.

حس درونی فرد از مرد، زن یا چیز دیگری بودن، هویت جنسیتی اوست. برای افراد سیسجندر یا غیرتراجنسیتی، هویت جنسیتی آن‌ها با جنسیت آن‌ها در بدو تولد مطابقت دارد. برای افراد تراجنسیتی این دو با هم مطابقت ندارند. امروزه شاهد افرادی نیز هستیم که معتقدند هویت جنسی آن‌ها شامل هر دو جنسیت می‌شود. براساس کمپین حقوق بشر و سازمان حمایت از LGBTQ، افرادی که خود را مرد و زن

می‌دانند، نه مرد و نه زن به تنهایی در دسته جدید قرار می‌گیرند به نام جندر کوئیر^۲. نحوه ارتباط فرد با هویت جنسیتی خود، از طریق لباس، رفتار، صدا یا خصوصیات بدن بیان جنسیتی وی است. بیان جنسیتی فرد ممکن است مطابق با انتظارات جامعه از مردانگی یا زنانگی نباشد. اصطلاح «عدم انطباق جنسیت» به افرادی گفته می‌شود که بیان جنسیتی آن‌ها با انتظارات متعارف از مردانگی یا زنانگی متفاوت است. همزمان با این که افراد تراجنسیتی یا ترنس جندر بیشتر داستان‌های زندگی خود را از طریق رسانه‌ها به اشتراک می‌گذارند، درک عمومی از هویت و بیان جنسیتی در حال پیشرفت است.

۱-۲- حقوق بنیادین بشر

حقوق بنیادی عموماً مجموعه حفاظت‌های حقوقی در چهارچوب یک نظام حقوقی است که در چنین نظامی خود بر پایه همان مجموعه حق ابتدایی، بنیادی، یا حقوق طبیعی تخطی ناپذیر است. بدین ترتیب چنین حقوقی بدون ملاحظه یا هزینه‌ای متعلق به همه انسان‌ها تحت چنان حوزه قضایی است. مفهوم حقوق بشر بیشتر به این دلیل که افراد دارای چنین حقوق «بنیادی» هستند، که ورای همه حوزه‌های قضایی هستند، ترویج شده است ولی نوعاً در نظامات حقوقی متفاوت به شیوه‌های متفاوت و با تأکید متفاوت اعمال می‌شود. از مهم‌ترین این حقوق می‌توان به حق تعیین سرنوشت، حق آزادی، حق رويه قضایی عادلانه، حق آزادی حرکت، حق آزادی اندیشه، حق آزادی ادیان، حق آزادی بیان، حق آزادی اجتماع، حق آزادی انجمن و... اشاره نمود.

۱-۳- حق بر تعیین سرنوشت

اصل حق تعیین سرنوشت برای مردمان^۳ یا به اختصار حق تعیین سرنوشت از اصول اساسی حقوق بین‌الملل است که بنا بر سازمان ملل متحد به عنوان مرجع تفسیر هنجارهای منشور، الزام‌آور است (McWhinney, 2007). این اصل بیان نمی‌کند که تصمیم‌گیری یا نتیجه این مؤلفه باید چگونه باشد؛ خواه استقلال باشد، یا فدراسیون، تحت‌الحمايگی، نوعی خودمختاری یا حتی عدم مرکز‌گریزی و همسان‌سازی کامل. این مؤلفه همچنین پیرامون مرزهای احتمالی بین مردمان، تعیین تکلیف نمی‌کند یا نمی‌گوید چه چیزی یک ملت را تشکیل می‌دهد. در واقع تعاریف و معیارهای حقوقی متعارضی برای تعیین گروه‌هایی که می‌توانند به‌طور مشروع ادعای حق تعیین سرنوشت بکنند وجود دارد (Wayback, 2002). این اصل اظهار

۲- LGBTQ به جامعه افراد همجنس‌گرا، دوجنس‌گرایان، تراجنسیتی‌ها و کوئرها اشاره دارد.

می‌دارد که در احترام به اصل حقوق برابر و برابری منصفانه فرصت‌ها، ملت‌ها حق دارند حاکمیت و وضعیت سیاسی بین‌المللی خود را بدون هرگونه اجبار یا مداخله خارجی برگزینند که می‌توان سابقه آن را تا منشور آتلانتیک که فرانکلین روزولت، رئیس‌جمهور ایالات متحده آمریکا و وینستون چرچیل، نخست‌وزیر بریتانیا در چهاردهم اوت ۱۹۴۱ میلادی امضاء کردند و به هشت نکته اصلی منشور متعهد شدند تعقیب کرد.

۱-۴- تغییر جنسیت

تلاش برای تغییر هویت جنسیتی فرد، موفقیت زیادی نسبت به تغییر جنسیت فرد ندارد. به عبارت دیگر، نمی‌توان هویت جنسی را تغییر داد. اگر مردی با احساس زنانه به دنیا بیاید، نمی‌توان انتظار داشت در قالب یک مرد به زندگی عادی‌اش ادامه دهد. بنابراین برخی افراد با استفاده از هورمون‌ها و جراحی، تلاش می‌کنند جنسیت خود را با هویت جنسی خود هماهنگ کنند. با این وجود، برخی از تراجنسیتی‌ها توانایی پرداخت هزینه‌های درمانی پزشکی را ندارند یا تمایلی به پیگیری جراحی ندارند. دکتر جوشوا صافر، مدیر پزشکی مرکز طب و جراحی ترنس جندر می‌گوید: به اصطلاح «جراحی تغییر جنسیت» (که بیشتر توسط متخصصان پزشکی و افراد تراجنسیتی جراحی تأیید جنسیت نیز نامیده می‌شود) معمولاً به جراحی تناسلی تراجنسی اشاره دارد. جراحی دستگاه تناسلی معمولاً مختص افراد بالای هجده سال است و اگر این همان چیزی باشد که مورد تأیید پزشکی است، این افراد تحت درمان با هورمون قرار می‌گیرند. همچنین حداقل یک سال در نقش‌های جنسیتی متناسب با هویت جنسیتی خود زندگی می‌کنند. نامزدهای جراحی، توسط یک تیم پزشکی بررسی می‌شوند و فاکتورهای سلامت روان و سلامت جسمی برای آن‌ها در تعیین بهترین استراتژی درمانی و جراحی، انتخاب می‌شود.

تغییر صدا به گونه‌ای که با هویت جنسیتی مطابقت بیشتری داشته باشد نیز می‌تواند برای کسانی که در حال انتقال هویت جنسی هستند مهم باشد. دکتر لیا هلو، آسیب‌شناس گفتاری خدمات صوتی و ارتباطی تراجنسیتی دانشگاه پیتسبورگ می‌گوید: «شاید روزی بتوانیم جهانی را تصور کنیم که یک فرد تراجنسیتی احساس کند نیازی به تغییر صدا یا گفتار خود ندارد. یعنی در جهانی زندگی کند که مردم او را به هر جنسیتی که ادعا کند و بدون در نظر گرفتن صدایش، به این افراد احترام می‌گذارند.» او می‌گوید: «با این وجود و در غیاب چنین مقبولیت بنیادی و جهانی، بسیاری از افراد ترنس احساس می‌کنند که سبک ارتباطی آن‌ها از اولویت‌های اصلی برای سازگاری خود بیرونی آن‌ها با درون شان است.»

۱-۵- تفاوت هویت جنسی با جنسیت و گرایش جنسی

هویت جنسی و جنسیت دو مفهوم متفاوت هستند. جنسیت شخص به وضعیت بیولوژیکی او به عنوان مرد یا زن اشاره دارد. براساس تعریف انجمن روان‌شناسی ایالات متحده آمریکا^۴ تعیین جنسیت فرد اساساً به ویژگی‌های مختلف جسمی از جمله کروموزوم‌ها، آناتومی دستگاه تولیدمثل و هورمون‌های جنسی بستگی دارد. از طرف دیگر، هویت جنسی یک ساختار اجتماعی است که با رفتارها، نقش‌ها و فعالیت‌های مورد انتظار به طور معمول در ارتباط با جنسیت‌های مختلف سروکار دارد. نقش‌های جنسیتی که در فرهنگ‌های مختلف متفاوت است بر نحوه رفتار و احساس مردم در مورد خود تأثیر می‌گذارد. گرایش جنسی نیز با هویت جنسی متفاوت است. گرایش جنسی عبارت است از جذابیت جسمی، عاطفی یا عاشقانه فرد نسبت به شخص دیگر، در حالی که هویت جنسی مربوط به احساس خود شخص است.

افراد تراجنسیتی ممکن است دگرجنسگرا، همجنسگرا یا بایسکشوال باشند. مثلاً فرد متولد شده با دستگاه تناسلی مرد ممکن است با عمل جراحی، به جنسیت زن تغییر کند. اما همچنان تمایل داشته باشد تا با خانم‌ها ارتباط برقرار کند. در این حالت، فرد ممکن است خود را لژیون معرفی کند، حتی اگر با دستگاه تناسلی مردانه متولد شده باشد.

۲- قوانین و مقررات موجود

در بخش دوم پژوهش و بعد از نگاهی به تعاریف و شرح اصطلاحات تخصصی، به بررسی قوانین و مقررات مربوطه در حقوق داخلی و بین‌المللی خواهیم پرداخت.

۲-۱- قوانین و مقررات بین‌المللی

در بعد بین‌المللی، در همه حال توجهی ویژه به حقوق افراد شده است و اشخاص تراجنسیتی نیز از این قاعده مستثنی نیستند. با نگاهی به قوانین و مقررات بین‌المللی موجود، در می‌یابیم اصول مندرج در منشور حقوق بشر سازمان ملل متحد به عنوان یکی از مهم‌ترین اسناد به حقوق هر شخص، فارغ از رنگ، نژاد، ملیت و... توجهی ویژه داشته است. در این گفتار اصول مهمی همچون اصل کرامت بشری، اصل آزادی برابری و برادری، اصل زندگی، آزادی اندیشه و... مورد بحث قرار می‌گیرد. سپس گذری به کنوانسیون حقوق کودک و اساسنامه سازمان جهانی بهداشت داشته و در نهایت اصل تفکیک ناپذیری حقوق بشر مورد بحث قرار گرفته است.

۱-۲-۱- منشور حقوق بشر سازمان ملل متحد

منشور حقوق بشر سازمان ملل متحد یک پیمان بین‌المللی است که در انجمن عمومی سازمان ملل متحد در تاریخ دهم دسامبر ۱۹۴۸ میلادی در پاریس به تصویب رسیده است. این اعلامیه دستاورد مستقیم جنگ جهانی دوم بوده و برای نخستین بار حقوقی را که تمام انسان‌ها سزاوار آن هستند را به صورت جهانی بیان می‌دارد، در نتیجه حقوق بشر به حقوقی گفته می‌شود که همگان در همه زمان‌ها و مکان‌ها از آن برخوردارند. در ادامه به بررسی چند اصل مهم این منشور خواهیم پرداخت.

اصل کرامت بشری: نگاهی به اسناد حقوق بشری نشان می‌دهد که توجه به کرامت انسانی از جمله اصول مهم در تمام اسناد حقوق بشری می‌باشد. در مقدمه منشور ملل متحد به موضوع کرامت انسانی توجه شده است. در ماده یک همه افراد بشری از لحاظ حیثیت و حقوق با هم برابر معرفی شده‌اند. همچنین، در ماده ۱۰ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی مقرر شده است درباره کلیه افراد که از آزادی خود محروم شده‌اند، باید با انسانیت و احترام به حیثیت ذاتی شخص انسان رفتار کرد.

اصل آزادی برابری و برادری: ماده یک: تمام انسان‌ها آزاد زاده شده و در حرمت و حقوق با هم برابرند. عقلانیت و وجدان به آن‌ها ارزانی شده و لازم است تا با یکدیگر عادلانه و انسانی رفتار کنند. ماده ۲: همه انسان‌ها بی‌هیچ تمایزی از هر سان که باشند، اعم از نژاد، رنگ، جنسیت، زبان، مذهب، عقاید سیاسی یا هر عقیده دیگری، خاستگاه اجتماعی و ملی، وضعیت دارایی، محل تولد یا در هر جایگاهی که باشند، سزاوار تمامی حقوق و آزادی‌های مطرح در این «اعلامیه» اند. به علاوه، میان انسان‌ها براساس جایگاه سیاسی، قلمرو قضایی و وضعیت بین‌المللی مملکت یا سرزمینی که فرد به آن متعلق است، فارغ از این که سرزمین وی مستقل، تحت قیمومت، غیر خودمختار یا تحت هرگونه محدودیت در حق حاکمیت خود باشد، هیچ تمایزی وجود ندارد.

اصل زندگی: ماده ۳: هر فردی سزاوار و محق به زندگی، آزادی و امنیت فردی است.

اصل حمایت توسط قانون: ماده ۶: هر انسانی سزاوار و محق است تا همه‌جا در برابر قانون به عنوان یک شخص به رسمیت شناخته شود. ماده ۷: همه در برابر قانون برابرند و همگان سزاوار آند تا بدون هیچ تبعیضی به طور برابر در پناه قانون باشند. همه انسان‌ها محق به پاسداری و حمایت در برابر هرگونه تبعیض که ناقض این «اعلامیه» است، می‌باشند. همه باید در برابر هر گونه عمل تحریک‌آمیزی که منجر به چنین تبعیضاتی شود، حفظ شوند. ماده ۱۲: کشورهای عضو تضمین خواهند کرد که کودکی که قادر به شکل دادن به عقاید

خود می‌باشد حتی ابراز آزادانه این عقاید را در کلیه اموری که به وی مربوط می‌شود داشته باشد و متناسب با سن و میزان رشد فکری کودک به نظرات وی اهمیت لازم داده شود. بدین منظور باید به‌ویژه برای کودک این فرصت فراهم شود تا بتواند در کلیه مراحل رسیدگی قضایی و اجرایی مربوط به خود مستقیماً یا از طریق یک نماینده یا مرجع مناسب، به روش منطبق با مقررات آئین دادرسی در قوانین داخلی، اظهار نظر نماید.

اصل آزادی اندیشه: ماده ۱۹: هر انسانی محق به داشتن آزادی عقیده و آزادی بیان است و این حق شامل آزادی داشتن باور و عقیده‌ای بدون نگرانی از مداخله و مزاحمت و حق جستجو، دریافت و انتشار اطلاعات و افکار از طریق هر رسانه‌ای بدون ملاحظات مرزی است.

حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی: ماده ۲۵: هر انسانی سزاوار یک زندگی با استانداردهای قابل قبول برای تأمین سلامتی و رفاه خود و خانواده اش، از جمله تأمین خوراک، پوشاک، مسکن، مراقبت‌های پزشکی و خدمات اجتماعی ضروری است و همچنین حق دارد که در زمان‌های بیکاری، بیماری، نقص عضو، بیوگی، سالمندی و فقدان منابع تأمین معاش، تحت هر شرایطی که از حدود اختیار وی خارج است، از تأمین اجتماعی بهره‌مند گردد. دوره مادری و دوره کودکی سزاوار توجه و مراقبت ویژه است. همه کودکان، اعم از آن که با پیوند زناشویی یا خارج از پیوند زناشویی به دنیا بیایند، می‌بایست از حمایت اجتماعی یکسان برخوردار شوند.

۲-۲-۱- کنوانسیون حقوق کودک

پیمان‌نامه حقوق کودک یک کنوانسیون بین‌المللی است که حقوق مدنی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کودکان را بیان می‌کند. دولت‌هایی که این معاهده را امضاء کرده‌اند موظف به اجرای آن هستند و شکایت‌های راجع به آن به کمیته حقوق کودک ملل متحد تسلیم می‌شود. این کنوانسیون در بیستم نوامبر ۱۹۸۹ میلادی مورد پذیرش مجمع عمومی سازمان ملل متحد قرار گرفت و از دوم سپتامبر ۱۹۹۰ میلادی (سی روز پس از تودیع بیستمین سند تصویب یا الحاق) لازم‌الاجرا شده است. تاکنون یکصد و نود و سه کشور (تمام اعضای ملل متحد به جز ایالات متحده آمریکا) این سند را تصویب کرده‌اند یا به آن ملحق شده‌اند. ایالات متحده آمریکا تنها عضو سازمان ملل متحد است که آن را تصویب نکرده است. به این ترتیب مقبول‌ترین سند حقوق بشر در تاریخ می‌باشد.

ماده ۲: کشورهای عضو، حقوق مندرج در پیمان‌نامه حاضر را برای هر یک از کودکانی که در حوزه

قضایی آن‌ها می‌باشند بدون هرگونه تبعیض و بدون توجه به نژاد، رنگ، جنسیت، زبان، مذهب، عقاید سیاسی و سایر عقاید، منشأ ملی، قومی، یا اجتماعی، دارایی، معلولیت، تولد یا سایر خصوصیات کودک یا والدین یا سرپرستان قانونی او محترم شمرده و تضمین خواهند کرد. کشورهای عضو همه اقدامات مقتضی را جهت تضمین حمایت از کودک در مقابل کلیه اشکال تبعیض یا مجازات براساس وضعیت، فعالیت‌ها، عقاید ابراز شده، یا اعتقادات والدین، سرپرستان قانونی یا اعضای خانواده کودک به عمل خواهند آورد.

ماده ۳: در کلیه اقدامات مربوط به کودکان که توسط مؤسسات رفاه اجتماعی دولتی یا خصوصی، دادگاه‌ها، مقامات اجرایی یا نهادهای قانون‌گذاری به عمل می‌آید، منافع عالی کودک از اهم ملاحظات می‌باشد. کشورهای عضو متعهد می‌شوند حمایت و مراقبتی را که برای رفاه کودک ضروری است با توجه به حقوق و تکالیف والدین، سرپرستان قانونی، یا دیگر اشخاصی که قانوناً مسئول کودک هستند، تضمین نمایند و در این راستا کلیه اقدامات قانونی و اجرایی لازم را به عمل خواهند آورد. کشورهای عضو اطمینان حاصل خواهند نمود که مؤسسات، خدمات و دستگاه‌های مسئول مراقبت و حمایت از کودکان، به‌ویژه در زمینه‌های ایمنی، بهداشت، از حیث تعداد و مناسب بودن کارکنان و نیز نظارت شایسته، با معیارهایی که توسط مقامات واجد صلاحیت مقرر گردیده است منطبق باشند.

ماده ۴: کشورهای عضو کلیه اقدامات قانونی، اجرایی و سایر اقدامات مقتضی را برای تحقق حقوقی که در پیمان‌نامه حاضر به رسمیت شناخته شده است معمول خواهند نمود. در مورد حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، کشورهای عضو اقدامات مذکور را با به کارگیری حداکثر منابع موجود خود و در صورت لزوم، در چهارچوب همکاری‌های بین‌المللی به عمل خواهند آورد.

ماده ۱۲: کشورهای عضو تضمین خواهند کرد که کودکی که قادر به شکل دادن به عقاید خود می‌باشد حق ابراز آزادانه این عقاید را در کلیه امور که به وی مربوط می‌شود داشته باشد و متناسب با سن و میزان رشد فکری کودک به نظرات وی اهمیت لازم داده شود. بدین منظور باید به‌ویژه برای کودک این فرصت فراهم شود تا بتواند در کلیه مراحل رسیدگی قضایی و اجرایی مربوط به خود مستقیماً یا از طریق یک نماینده یا مرجع مناسب، به روش منطبق با مقررات آئین دادرسی در قوانین داخلی، اظهارنظر نماید. ماده ۱۳: کودک باید حق آزادی بیان داشته باشد. حق مذکور شامل آزادی جستجو، دریافت و ارائه اطلاعات و عقاید از هرگونه است، بدون توجه به مرزها، به طور شفاهی، کتبی، چاپ شده، یا به شکل آثار هنری و یا از طریق هر رسانه‌ای که کودک انتخاب کند.

ماده ۲۴: کشورهای عضو حق کودک را برای برخورداری از بالاترین معیارهای بهداشتی و تسهیلات قابل حصول جهت درمان بیماری و بازیابی سلامت به رسمیت می‌شناسند. کشورهای عضو برای تضمین این که هیچ کودکی از حق دسترسی به چنین خدمات بهداشتی محروم نماند تلاش خواهند کرد.

۳-۲-۱- اساسنامه سازمان جهانی بهداشت

یکی از موازین بین‌المللی حقوق بشر از نسل دوم، حق بر سلامتی است. آنچه در مقدمه اساسنامه سازمان بهداشت جهانی از سلامتی تعریف شده سلامتی عبارت است از حالت آسودگی کامل جسمانی، روانی، اجتماعی و تنها به نبود بیماری اطلاق نمی‌شود. از جمله تعهداتی که دولت‌ها در قبال سلامتی دارند تعهد به احترام، حمایت و ایفاء می‌باشد. حق بر سلامت به عنوان یکی از حقوق بنیادین بشر همواره مورد تأکید دولت‌ها بوده است. تضمین این حقوق از نشانه‌های اهمیت دولت به شهروندانش می‌باشد (حسینی، ۱۴۰۱).

حق بر سلامت به عنوان یک حق ذاتی به این معنا است که هر شخصی حق دارد تا به بالاترین استاندارد سلامت فیزیکی روحی روانی دستیابی داشته باشد و این حق تمام خدمات پزشکی، بهداشت عمومی، غذای کافی، مسکن مناسب، محی کار سالم و محیط زیست تمیز را شامل می‌شود. وجود ابعاد مختلف برای سلامتی، حوزه‌های گوناگون مرتبط با سلامتی و عوامل متعدد تأثیرگذار بر آن موجب دشواری تعریف حق مزبور شده است و دولت‌ها برای تأمین امکان یک زندگی سالم ملزم به اتخاذ تصمیماتی در حوزه‌ای وسیع می‌باشند که برخی از این تعهدات مستلزم اقدام فوری و برخی دیگر می‌بایست در طول زمان تحقق پیدا کنند. کشور ایران نیز با تصویب قوانین و مقررات مختلف در زمینه سلامت و همچنین پیوستن به کنوانسیون‌های مختلف بین‌المللی این حق را به رسمیت شناخته و مورد حمایت قرار داده است که به نظر می‌رسد جایگاه این حق در نظام حقوقی ایران با بررسی این قوانین و مقررات تبیین می‌گردد (عباسی و همکاران، ۱۳۹۳).

۴-۲-۱- اصل تفکیک ناپذیری و غیرقابل تقسیم بودن حقوق بشر

حق تعیین سرنوشت و استقلال فردی نیز می‌تواند مستندی بر به رسمیت شناختن تغییر جنسیت خواهان باشد. با توجه به این که حقوق بشر حقوقی تفکیک‌ناپذیر و غیرقابل تقسیم است، در کنفرانس بین‌المللی حقوق بشر تهران در ۱۹۶۸ میلادی^۵ و کنفرانس برنامه اقدام عمل وین ۱۹۹۳ میلادی و اعلامیه ۲۰۰۰

میلادی بر غیرقابل تفکیک بودن و همبستگی تمامی انواع حقوق بشر تأکید دارد. لذا عدم توجه به حق انتخاب تجدیدنظرخواهانه ممکن است مانع از تحقق حقوق نسل‌های سه‌گانه حقوق بشری از جمله حق بر سلامت، حق حیات، آموزش و توسعه پایدار شود.

۲-۲- قوانین و مقررات داخلی

بعد از نگاهی به قوانین و مقررات مربوطه بین‌المللی، در این گفتار به بررسی قوانین و مقررات داخلی مربوطه خواهیم پرداخت. در ابتدا ماده ۹ قانون مدنی به عنوان یک اصل مهم در توجه به حقوق بین‌الملل مورد بررسی قرار گرفته، سپس برخی اصول مرتبط در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۱ و... مورد بررسی قرار می‌گیرد.

طبق ماده ۹ قانون مدنی: مقررات عهدی که بر طبق قانون اساسی بین دولت ایران و سایر دول منعقد شده باشد در حکم قانون است. فلذا دادگاه‌ها نیز باید آن را در حکم قانون داخلی دانسته و با توجه به آن اقدام به صدور حکم نمایند. کنوانسیون حقوق کودک و یا منشور حقوق بشر سازمان ملل متحد از جمله آن‌ها است. در تعریف جامع معاهدات بین‌المللی می‌توان گفت معاهده هرگونه توافق منعقد کتبی میان اشخاص یا تابعان حقوق بین‌الملل است به شرطی که طبق مقررات حقوق بین‌الملل تنظیم شده باشد و در نتیجه آثار حقوقی مشخصی را به بار آورد (ضیایی بیگدلی، ۱۳۹۵).

اصل نوزدهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران: مردم ایران از هر قوم و قبیله که باشند از حقوق مساوی برخوردارند و رنگ، نژاد، زبان و مانند این‌ها سبب امتیاز نخواهد بود.

اصل بیستم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران: همه افراد ملت اعم از زن و مرد یکسان در حمایت قانون قرار دارند و از همه حقوق انسانی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با رعایت موازین اسلام برخوردارند.

اصل سی و چهارم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران: دادخواهی حق مسلم هر فرد است و هر کس می‌تواند به منظور دادخواهی به دادگاه‌های صالح رجوع نماید. همه افراد ملت حق دارند این گونه دادگاه‌ها را در دسترس داشته باشند و هیچ کس را نمی‌توان از دادگاهی که به موجب قانون حق مراجعه به آن را دارد منع کرد.

اصل چهل و سوم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران: برای تأمین استقلال اقتصادی جامعه و ریشه‌کن کردن فقر و محرومیت و برآوردن نیازهای انسان در جریان رشد، با حفظ آزادی او، اقتصاد

جمهوری اسلامی ایران براساس ضوابط زیر استوار می‌شود: تأمین نیازهای اساسی: مسکن، خوراک، پوشاک، بهداشت، درمان، آموزش و پرورش و امکانات لازم برای تشکیل خانواده برای همه. تأمین شرایط و امکانات کار برای همه به منظور رسیدن به اشتغال کامل و قرار دادن وسایل کار در اختیار همه کسانی که قادر به کارند ولی وسایل کار ندارند، در شکل تعاونی، از راه وام بدون بهره یا هر راه مشروع دیگر که نه به تمرکز و تداول ثروت در دست افراد و گروه‌های خاص منتهی شود و نه دولت را به صورت یک کارفرمای بزرگ مطلق درآورد. این اقدام باید با رعایت ضرورت‌های حاکم بر برنامه‌ریزی عمومی اقتصاد کشور در هر یک از مراحل رشد صورت گیرد. تنظیم برنامه اقتصادی کشور به صورتی که شکل و محتوا و ساعت کار چنان باشد که هر فرد علاوه بر تلاش شغلی، فرصت و توان کافی برای خودسازی معنوی، سیاسی و اجتماعی و شرکت فعال در رهبری کشور و افزایش مهارت و ابتکار داشته باشد. رعایت آزادی انتخاب شغل، و عدم اجبار افراد به کاری معین و جلوگیری از بهره‌کشی از کار دیگری. منع اضرار به غیر و انحصار و احتکار و ربا و دیگر معاملات باطل و حرام. منع اسراف و تبذیر در همه شئون مربوط به اقتصاد، اعم از مصرف، سرمایه‌گذاری، تولید، توزیع و خدمات. استفاده از علوم و فنون و تربیت افراد ماهر به نسبت احتیاج برای توسعه و پیشرفت اقتصاد کشور. جلوگیری از سلطه اقتصادی بیگانه بر اقتصاد کشور. تأکید بر افزایش تولیدات کشاورزی، دامی و صنعتی که نیازهای عمومی را تأمین کند و کشور را به مرحله خودکفایی برساند و از وابستگی برهاند.

اصل پنجاه و ششم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران: حاکمیت مطلق بر جهان و انسان از آن خداست و هم او، انسان را بر سرنوشت اجتماعی خویش حاکم ساخته است. هیچ‌کس نمی‌تواند این حق الهی را از انسان سلب کند یا در خدمت منافع فرد یا گروهی خاص قرار دهد و ملت این حق خداداد را از طرقی که در اصول بعد می‌آید اعمال می‌کند.

اصل یکصد و شصت و هفتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران: قاضی موظف است کوشش کند حکم هر دعوا را در قوانین مدونه بیابد و اگر نیابد با استناد به منابع معتبر اسلامی یا فتاوی معتبر، حکم قضیه را صادر نماید و نمی‌تواند به بهانه سکوت یا نقص یا اجمال یا تعارض قوانین مدونه از رسیدگی به دعوا و صدور حکم امتناع ورزد. با نگاهی به این اصل و توجه به بحث یافتن حکم دعوا توسط قاضی با استفاده از منابع معتبر اسلامی یا فتاوی معتبر نیز به این نتیجه می‌رسیم که مراجع تقلید شیعه این امر را روا دانسته‌اند. ماده ۴ قانون حمایت از خانواده مصوب ۱۳۹۱: رسیدگی به امور و دعاوی زیر در صلاحیت دادگاه

خانواده است: نامزدی و خسارات ناشی از برهم زدن آن؛ نکاح دائم، موقت و اذن در نکاح؛ شروط ضمن عقد نکاح؛ ازدواج مجدد؛ جهیزیه؛ مهریه؛ نفقه زوجه و اجرت المثل ایام زوجیت؛ تمکین و نشوز؛ طلاق، رجوع، فسخ و انفساخ نکاح، بذل مدت و انقضای آن؛ حضانت و ملاقات طفل؛ نسب؛ رشد، حجر و رفع آن؛ ولایت قهری، قیمومت، امور مربوط به ناظر و امین اموال محجوران و وصایت در امور مربوط به آنان؛ نفقه اقارب؛ امور راجع به غایب مفقود الاثر؛ سرپرستی کودکان بی سرپرست؛ اهدای جنین؛ تغییر جنسیت. در واقع قانون‌گذار ایران با اعلام این که دعاوی تغییر جنسیت در صلاحیت دادگاه خانواده است این دسته از دعاوی را به رسمیت شناخته است.

۳- چالش‌های موجود

شاید بتوان یکی از مهم‌ترین چالش‌های موجود را عدم توجه به فلسفه ایجاد حقوق بیان نمود. به نظر نگارندگان حاضر از مهم‌ترین فلسفه‌های وجودی حقوق نیل به عدالت و تسهیل زندگی مردم است. اینجا است که به نظر بزرگان حقوق، حقوقدانان هیچ‌گاه نباید واقعیات را فدای اعتبارات سازند. برای مثال واقعیات را می‌توان جان، آزادی و... آدمی و اعتبارات را زندان، شلاق، اعدام و... برشمرد. در اینجا درست است که ابطال ناپذیری اسناد رسمی یک اصل مهم حقوقی می‌باشد لکن همین اصل نیز در راستای تسهیل زندگی مردم تصویب گردیده و اصولاً نباید تاب مقاومت در برابر کرامات والا و حقوق بنیادین آدمی را داشته باشد.

تأکید بر عدم تغییر جنسیت توسط اداره ثبت احوال را می‌توان نمونه‌ای از پافشاری اشتباه بر اعتباراتی برشمرد که در این فقره مخالف کرامت انسانی و حقوق بنیادین خواهان است. توجه به کنوانسیون‌های بین‌المللی که مطابق ماده ۹ قانون مدنی به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده و در حکم قانون داخلی می‌باشد می‌بایست بیش از پیش مورد تأکید قرار گرفته و از آن در راستای نیل به عدالت استفاده گردد. چراکه حقا دارای ظرفیت‌های بسیاری در این راستا می‌باشد. همچنین نگاهی ویژه به فلسفه ایجاد حقوق و تفسیر صحیح و بجا، در کنار سایر ابزارهای موجود از جمله علوم جرم‌شناسی، اصول پیشگیری از وقوع جرم، عدالت ترمیمی، حقوق بین‌الملل، حقوق بشر و... که متأسفانه مغفول واقع شده‌اند، می‌تواند در کنار قوانین داخلی و موازین فقهی، در راستای رسیدن به شیرینی عدالت واقعی کارساز باشد.

۴- بررسی دادنامه صادره از شعبه سیزدهم دادگاه تجدیدنظر استان مازندران در بحث تغییر جنسیت

با توجه به اهمیت ویژه رویه قضایی در نظام تقنینی، در این گفتار به بررسی یک رویه موجود که با موضوع پژوهش در ارتباط است خواهیم پرداخت. به نظر نگارندگان حاضر، به رغم تصریح ماده ۹ قانون مدنی به

لزوم استفاده و استناد قضات به قوانین و مقررات بین‌المللی که طبق قانون، دولت جمهوری اسلامی به آن‌ها پیوسته و در مجلس شورای اسلامی نیز تصویب شده‌اند، اما در عمل شاهد آن هستیم که بسیار محتاطانه با آن‌ها رفتار شده و مغفول مانده‌اند. اما گاهی برخی قضات در رویه‌ای ثواب با استناد صحیح به حقوق بین‌الملل، آراء خود را نگارش و یا برخی و کلا در لوایح خود از این موارد استفاده می‌نمایند.

۴-۱- دادنامه صادره

در پرونده مذکور شخصی بیست و پنج ساله اقدام به اقامه دعوی تغییر جنسیت از مونث به مذکر نموده و اداره ثبت احوال ساری را نیز طرف دعوی قرار داده است. شعبه چهارم دادگاه خانواده ساری در مقام رسیدگی پرونده را جهت بررسی به کمیسیون پزشکی قانونی ارجاع داده و بعد از بررسی تخصصی، نظریه این کمیسیون حاکی از وجود ملال جنسیتی و نیاز به اعمال جراحی جهت تغییر جنسیت بوده است. فلذا دادگاه بدوی رای به مجوز تغییر جنسیت نامبرده صادر می‌نماید.

لکن اداره ثبت احوال ساری با تجدیدنظرخواهی از دادنامه صادره اعلام داشته خواهان می‌بایست مدارک پزشکی و مدارکی دال بر انجام اعمال جراحی پیوست می‌نمود. همچنین این اداره در لایحه ارسالی به دادگاه بدوی اعلام داشته خواهان از بدو تولد تاکنون به مدت بیست سال از شناسنامه با هویت دختر استفاده نموده و حتی در موعد مقرر اقدام به عکس دار کردن آن و اخذ کارت ملی هوشمند نموده است. حال چگونه مدعی تغییر جنسیت می‌باشد؟ خواهان نیز در مرحله بدوی بیان داشته از پنج سالگی متوجه تفاوت هایش با همجنسان مونث شده و تمایل به دختر و همچنین حالات و رفتار پسرانه از جمله علاقه به اسباب بازی پسرانه و بازی با پسران در وی دیده شده است. همچنین در مرحله تجدیدنظرخواهی و در مصاحبه با قضات دادگاه تجدیدنظر اعلام داشته بعد از دیپلم و ورود به دانشگاه، بعد از گذراندن دو ترم از دانشگاه انصراف داده و از وضعیت خویش به شدت رنج می‌برده و با توجه به داشتن شناسنامه دخترانه، بارها مورد تمسخر دیگران و خطاب قرار گرفتن با الفاظ رکیک روبرو شده ام. اکنون نیز عمل جراحی در شهر تهران داشته ام و دارای وضعیت خوبی نیستم و می‌خواهم از این وضعیت خلاص شوم. دادگاه تجدیدنظر نیز بعد از مصاحبه و بررسی پرونده و همچنین با توجه به ظواهر و حالات پسرانه وی، تجدیدنظرخواهی را وارد ندانسته و رای بدوی را تأیید نموده است. همچنین در این دادنامه به موازین حقوق بشری اشاره شده و استنادات و استدلالات به صورت خلاصه به شرح زیر است:

نخست این که اگرچه تغییر جنسیت در افرادی که زن یا مرد کامل هستند و ابهام جنسیتی در آنها وجود ندارد امکان پذیر نیست، لکن ابهامات و اختلالات جنسیتی و ژنتیکی-کروموزومی و نشانه‌های دیگر باعث معرفی خواهان به کمیسیون‌های تخصصی پزشکی قانونی شده که اثبات وجود آنها در راستای علم اخلاق زیستی، تغییر جنسیت و یا اصلاح جنسیت است. تجدیدنظرخوانده هم دارای اختلال هویت جنسیتی بوده و به دنبال کسب خصوصیات ظاهری و آناتومیک جنسی جنس مخالف خود و رهایی از خصوصیات جنسی فعلی است که چنین درخواستی مبتنی بر قوانین داخلی و موازین فقهی ایران می‌باشد. دوم این که اگرچه در خصوص اجازه تغییر جنسیت در قوانین موضوعه ایران سکوت وجود دارد اما قانون‌گذار در بند هجدهم ماده ۴ قانون حمایت از خانواده مصوب ۱۳۹۱ این نوع دعوی را در صلاحیت دادگاه خانواده دانسته که نشان‌دهنده پذیرش چنین موضوعی است. مستند به اصل یکصد و شصت و هفتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و در راستای کشف حکم توسط قاضی با استفاده از منابع فقهی و فتاوی معتبر نیز باید گفت مراجع تقلید شیعه این مهم را روا دانسته‌اند. ضمن آن که نظریه مشورتی^۶ شماره ۱۴۴۴/۹۲/۷ مورخ ۱۳۹۲/۰۸/۰۴ اداره کل حقوقی قوه قضاییه نیز در همین راستا است.

۶- سوال اول: آیا باید به صورت دعوی توسط متقاضی مطرح شود و در این صورت به طرفیت چه شخصی (حقیقی-حقوقی) قابل طرح است؟ و آیا برای دادستان و اداره ثبت احوال طرفیتی می‌توان قائل شد؟ جواب: در قوانین موضوعه ممنوعیتی در مورد تغییر جنسیت، ملاحظه نگردید و در جلد چهارم تحریرالوسیله امام خمینی (ره) در قسمت مربوط به فروع، مسئله اول، حرام نبودن آن بیان شده و امری غیرترافعی می‌باشد و با توجه به ابتدای ماده ۴ قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۱، در زمره امور است نه دعوی. سوال دوم: برای تغییر جنسیت بدو باید مجوز صادر شود سپس اقدام به تغییر گردد یا بدو باید تغییر جنسیت صورت پذیرد و برای اصلاح اوراق هویتی به دادگاه مراجعه شود؟ جواب: نظر به این که ماهیت تغییر جنسیت از متفرعات آن مانند ضرورت اصلاح شناسنامه و مدارک هویتی، متفاوت می‌باشد و قانون‌گذار در بند هجدهم ماده ۴ قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۱ رسیدگی به موضوع تغییر جنسیت را در صلاحیت دادگاه خانواده قرار داده است، بنابراین پیش از اقدام به آن باید مجوز لازم از دادگاه اخذ شود. سوال سوم: در موضوع مطروح متقاضی چه مدارکی را باید ارائه کند و دادگاه باید چه مواردی را در اتخاذ تصمیم مدنظر قرار دهد؟ جواب: دادگاه در مقام بررسی ضرورت تغییر جنسیت، موضوع را به پزشکی قانونی ارجاع و براساس نظریه پزشکی قانونی و سایر اوضاع و احوال، پس از تحقیق از شخص متقاضی تصمیم مقتضی اتخاذ می‌کند. سوال چهارم: مجوز دادگاه در قالب حکم است یا دستور (اعم از اداری و قضایی)؟ و قابل تجدیدنظر است یا قطعی است؟ جواب: در فرض سؤال، دادگاه فقط اجازه تغییر

سوم این که بی توجهی به چنین موضوعی و وضعیت تجدیدنظرخوانده در جامعه مخالف اخلاق حسنه است. چراکه در نظام حقوقی ایران اخلاق و ارزش های اخلاقی علاوه بر این که مبنای اکثر قواعد حقوقی است، وسیله تعدیل قواعد و ضوابط حقوقی نیز می باشد. دولت ها نیز نباید با ایجاد محدودیت ها مانع تحقق حقوق شوند و بلکه تمام امکانات لازم از جمله فراهم نمودن امکانات درمانی را فراهم نمایند. چهارم این که یکی از موازین بین المللی حقوق بشر، از نسل دوم حق بر سلامتی است. آنچه در مقدمه اساسنامه سازمان بهداشت جهانی از سلامتی تعریف شده سلامتی عبارت است از حالت آسودگی کامل جسمانی، روانی، اجتماعی و تنها به نبود بیماری اطلاق نمی شود. پنجم از لحاظ رعایت حقوق بنیادین انسانی نمی توان شخص را برای تمام عمر در حبس در خود نمود. اساس حقوق بشر اقتضاء دارد که بدون دلیل جسم و روح و روان انسان در حبس نباشد و بی جهت مورد اذیت و آزار روحی و روانی قرار نگیرد. ششم اگرچه انسان محترم و دارای کرامت است و باید مورد حمایت قانون گذار باشد، اما انسان حقی بر تمامیت جسمانی خود دارد، مگر این که اقدامات انسان با موازین اسلامی، قانونی و اخلاق اجتماعی مخالف باشد. براساس قاعده عسر و حرج برگرفته از آیات کلام الله مجید (آیه شریفه هفتاد و هشتم^۷ سوره مبارکه حج،

جنسیت و اعمال جراحی را صادر می کند و در حقیقت ضرورت آن را تأیید می نماید و به مانند سایر آراء غیرمالی، قابل تجدیدنظر است. سوال پنجم: آیا قبل از اتخاذ تصمیم دادگاه و انجام عمل جراحی و تغییر اسناد هویت، تغییر چهره و قیافه توسط متقاضی تغییر جنسیت (مرد با لباس زنانه و آرایش و گریم خاص و زن با لباس مردانه با سروصورت شبیه مردان در انظار عمومی ظاهر و با همان وضعیت هم به دادگاه مراجعه می نمایند) در اجرای ماده ۶۳۸ و تبصره آن از قانون مجازات اسلامی (کتاب پنجم تعزیرات مصوب ۱۳۷۵) جرم محسوب می شود یا خیر؟ جواب: هرگاه فرد پیش از تغییر جنسیت مرتکب عملی شود که از مصادیق ماده ۶۳۸ قانون مجازات اسلامی (کتاب پنجم تعزیرات مصوب ۱۳۷۵) باشد، می تواند تحت تعقیب کیفری قرار گیرد.

۷- وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ مَلَّةً اَبِيكُمْ اِبْرَاهِيمَ هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَفِي هَذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ هُوَ مَوْلَاكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ. و در راه خدا چنان که حق جهاد [در راه] اوست جهاد کنید اوست که شما را [برای خود] برگزیده و در دین بر شما سختی قرار نداده است آیین پدرتان ابراهیم [نیز چنین بوده است] او بود که قبلا شما را مسلمان نامید و در این [قرآن نیز همین مطلب آمده است] تا این پیامبر بر شما گواه باشد و شما بر مردم گواه باشید پس نماز را برپا دارید و زکات بدهید و به پناه خدا روید او مولای شماست چه نیکو مولایی و چه نیکو یابوری.

آیه شریفه ششم^۸ سوره مبارکه مائده، آیه شریفه یکصد و هشتاد و پنجم^۹ سوره مبارکه بقره) چنانچه از ناحیه هر حکمی حرج و مشقت لازم آید، این حکم منتفی خواهد شد. در نتیجه با تجویز تغییر جنسیت رای به آزادی او داد. حق تعیین سرنوشت و استقلال فردی نیز می‌تواند مستندی بر به رسمیت شناختن تغییر جنسیت خواهان باشد. هفتم این که حق ازدواج و تشکیل خانواده یکی از موازین حقوق بین‌الملل بشر است که بند دوم ماده ۲۳ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی ۱۹۹۶ میلادی بر آن تأکید دارد و عدم توجه به مشکلات خواهان، ممکن است مانع این حق نیز گردد.

۴-۲- تحلیل دادنامه

به نظر نگارندگان حاضر، دادگاه بدوی با رویه‌ای درست اقدام به ارجاع امر به کمیسیون‌های تخصصی پزشکی قانونی نموده و با توجه به نظریه همان کمیسیون‌ها که متخصصین متبحری را دارا است و با آزمایش‌ها و بررسی‌های علمی اقدام به اعلام نتیجه می‌نماید، حکم به مجوز تغییر جنسیت صادر نموده است. لکن اداره ثبت احوال ساری چه در لایحه ارسالی به دادگاه بدوی و چه در مقام تجدیدنظرخواهی،

۸- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يَرِيكَ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ. ای کسانی که ایمان آورده اید چون به [عزم] نماز برخیزید صورت و دستهای تان را تا آرنج بشویید و سر و پاهای خودتان را تا برآمدگی پیشین [هر دو پا] مسح کنید و اگر جنب‌اید خود را پاک کنید [غسل نمایید] و اگر بیمار یا در سفر بودید یا یکی از شما از قضای حاجت آمد یا با زنان نزدیکی کرده اید و آبی نیافتید پس با خاک پاک تیمم کنید و از آن به صورت و دستهای تان بکشید خدا نمی‌خواهد بر شما تنگ بگیرد لیکن می‌خواهد شما را پاک و نعمتش را بر شما تمام گرداند باشد که سپاس [او] بدارید.

۹- شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ. ماه رمضان [همان ماه] است که در آن قرآن فرو فرستاده شده است [کتابی] که مردم را راهبر و [مضمّن] دلایل آشکار هدایت و [میزان] تشخیص حق از باطل است پس هرکس از شما این ماه را درک کند باید آن را روزه بدارد و کسی که بیمار یا در سفر است [باید به شماره آن] تعدادی از روزهای دیگر [را روزه بدارد] خدا برای شما آسانی می‌خواهد و برای شما دشواری نمی‌خواهد تا شماره [مقرر] را تکمیل کنید و خدا را به پاس آن که رهنمونی تان کرده است به بزرگی بست‌آیید و باشد که شکرگزاری کنید.

دلایلی محکمه پسندی ارائه ننموده و شاید بتوان گفت تأکید و پافشاری بر اصل ابطال ناپذیری اسناد رسمی دلیل این ادعاها بوده است. اما باید توجه داشت جایگاه کرامات انسانی بسیار بالاتر از اسناد رسمی بوده و در واقع هیچگاه قلم هیچ شخص حقوق خوانده‌ای نباید در مقام فدای واقعیات برای ثبوت اعتبارات بر کاغذ گماشته شود. در واقع می‌توان گفت مهم‌ترین فلسفه وجودی حقوق، نیل به عدالت و تسهیل زندگی مردم است. دادگاه تجدیدنظر نیز در تأیید دادنامه صادره دادگاه بدوی، با اقدامی هوشمندانه ضمن هفت بند اقدام به استدلالات حقوقی داخلی و فقهی نموده و توجیهی ویژه به موازین حقوق بشری داشته که در نوع خود کم نظیر و رویه‌ای ثواب و نیازمند توجه ویژه سایر حقوقدانان خصوصاً قضات و وکلا است. البته توجه به سایر اصول قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران از جمله اصول نوزدهم، بیستم، سی و چهارم، چهل و سوم و پنجاه و ششم نیز خالی از لطف نبود.

نتیجه

حقوق بنیادین بشری از مهم‌ترین حق‌های هر انسانی بوده و دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی نیز بر رعایت آن تأکید ویژه دارند. به همین دلیل قوانین و مقرراتی که به تصویب می‌رسد همواره باید حول محور این حقوق بوده و کرامات انسانی و اهداف و فلسفه حقوق (نیل به عدالت و تسهیل زندگی مردم) را مورد توجه قرار دهند. پرواضح است از مهم‌ترین حقوق هر انسانی حق بر تعیین سرنوشت خویش بوده که مورد تأکید فقه، حقوق داخلی و حقوق بین‌المللی می‌باشد. تغییر جنسیت افراد تراجنسیتی از موارد مهمی است که همواره انسان با آن روبرو بوده و با پیشرفت دانش و تکنولوژی، نگاهی علمی‌تر به آن شده است. در واقع می‌توان گفت علم ثابت کرده برخی افراد دارای اختلالات جنسیتی و هویتی بوده و نیاز به تغییر جنسیت کنونی از طریق اعمال جراحی پزشکی وجود دارد. این امر با توجه به بررسی‌های علمی تخصصی در کمیسیون‌های پزشکی (پزشکی قانونی) ثابت گردیده و برای اعمال آن نیاز به مجوز دادگاه است. همچنین موازین فقهی و مراجع تقلید، قوانین و مقررات داخلی از جمله قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۱ و قوانین و مقررات بین‌المللی از جمله کنوانسیون‌هایی که ایران به آن پیوسته و مطابق ماده ۹ قانون مدنی در حکم قانون داخلی می‌باشند (کنوانسیون حقوق کودک، منشور حقوق بشر سازمان ملل متحد و...) بر این امر تأکید داشته و مخالف آن نیستند.

شخصی که به اصطلاح علمی تراجنسیتی است عملاً روحی متفاوت با جسم خود داشته و چنین

زندگی باعث آزارهای شدید روحی و روانی وی شده و عملاً ممکن است منجر به ترک تحصیل، عدم ازدواج و... گردد. پس چنین امری می‌تواند مستقیماً روی سایر حقوقش نیز تأثیرگذار باشد. برای مثال دختری که میل به پسر بودن دارد ولی دارای جسمی دخترانه است، رفتارهای پسرانه از خود نشان داده و عملاً نمی‌تواند با پسر دیگر ارتباط گرفته و رابطه برقرار نماید. پس قادر به ازدواج نیست. از باب رفتارهای پسرانه خود نیز ممکن است مورد قضاوت و آزار و اذیت افراد ناآگاه قرار گیرد که گاهی حتی ممکن است منجر به تصمیم خودکشی و پایان دادن به زندگی اش شود. البته پرواضح است مجوز دادن به چنین شخصی برای تغییر جنسیت نیازمند بررسی‌های تخصصی در کمیسیون‌های پزشکی قانونی می‌باشد. در این میان نقش خانواده‌های حمایتگر و آگاه بسیار پررنگ بوده و این مهم نیازمند فرهنگ‌سازی و آگاهی می‌باشد. با توجه به اهمیت این امر و بررسی ابعاد ویژه آن که می‌تواند تأثیرات فاجعه‌باری بر روح و روان و جسم و حقوق شخص تراجنسیتی وارد نماید (برای مثال او را از حق تعیین سرنوشت، تحصیل، ازدواج و... محروم کند) نگاه ویژه و حمایتی قانون‌گذار و قضات مورد نیاز است. چراکه منع انجام تغییر جنسیت در افراد واجد آن می‌تواند آن‌ها را از سایر حقوق اساسی و بنیادین نیز محروم سازد. توجه به اصول مترقی حقوق، فلسفه ایجاد حقوق، کرامات انسانی، تفسیر بجا و مناسب از قوانین برای رسیدن به عدالت، فدا نکردن واقعیات برای حفظ اعتبارات، کمک گرفتن از حقوق بین‌الملل بشری در کنار قوانین داخلی و موازین فقهی و... چه در پرونده بررسی شده در این پژوهش و چه در سایر پرونده‌ها با موضوعات کیفری، حقوقی، خانواده و... همگی در نیل به عدالت راهگشا است.

در پرونده بررسی شده شعبه بدوی با رویه‌ای صحیح متقاضی تغییر جنسیت را به کمیسیون‌های تخصصی پزشکی قانونی ارجاع داده و بعد از بررسی و اخذ جوابیه کمیسیون‌ها مبنی بر وجود ملال جنسیتی و نیاز به عمل جراحی تغییر جنسیت حکم به مجوز آن صادر می‌نماید. لکن اداره ثبت احوال ساری در مقام تجدیدنظرخواهی ضمن نادیده گرفتن این حقوق بنیادین بر عدم مجوز تغییر جنسیت تأکید دارد و در واقع با این امر، واقعیات را فدای اعتبارات ساخته است. لکن دادگاه تجدیدنظر در رویه‌ای ثواب و با استدلال‌ات محکم، استناد به حقوق و قوانین داخلی، موازین فقهی و حقوق بین‌الملل بشری، تجدیدنظرخواهی را وارد ندانسته و رای بدوی را تأیید نموده است.

پیشنهادها

پیشنهاد می‌گردد چه در دوران تحصیلات آکادمیک خصوصاً مقطع کارشناسی حقوق و چه در دوره‌های کارآموزی و ضمن خدمت قضات و وکلا، توجهی ویژه به مباحث حقوق بین‌الملل، حقوق بشر و سایر حلقه‌های مغفول حقوق از جمله جرم‌شناسی، عدالت ترمیمی، پیشگیری از وقوع جرم، فلسفه حقوق، فلسفه و اهداف مجازات‌ها و... شود.

ملاحظات اخلاقی: موارد مربوط به اخلاق در پژوهش و نیز امانتداری در استناد به متون و ارجاعات مقاله تماماً رعایت گردیده است.

تعارض منافع: تعارض منافع در این مقاله وجود ندارد.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین اعتبار مالی نگارش یافته است.

منابع

- قرآن کریم

فارسی

- حسینی، محمدسعید، ۱۴۰۱، امکان سنجی تعقیب کیفری مقامات حکومتی در نقض حق سلامت شهروندان در نظام حقوقی ایران و بررسی تطبیقی در انگلستان (با تأکید بر ویروس کرونا)، **پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق کیفری و جرم‌شناسی**، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.
- ضیایی بیگدلی، محمدرضا، ۱۳۹۵، **حقوق بین‌الملل عمومی**، چاپ پنجاه و چهارم، تهران، انتشارات گنج دانش.
- عباسی، محمود؛ رضایی، راحله؛ دهقانی، غزاله، ۱۳۹۳، مفهوم و جایگاه حق بر سلامت در نظام حقوقی ایران، **فصلنامه حقوق پزشکی**، شماره ۳۰.

لاتین

- McWhinney, Edward, 2007, Self-Determination of Peoples and Plural-Ethnic States in Contemporary International Law: Failed States, Nation-Building and the Alternative, Federal Option. Martinus Nijhoff Publishers.
- Wayback Machine, 2002, Betty Miller Unterberger, Self-Determination Encyclopedia of American Foreign Policy.

Legal Civilization

No.17- Winter 2024

ISSN: 2873-1841
ISSN: 2873-1922

- An Investigation of the Necessity to Disclose the Existence of Contract in Third Party Funding in International Arbitration and Privilege
Mohammad Mahdi Asadi
- Aggravated Qualities of Crime in Iranian Criminal Law
Mohammad Kamali, Mohammadbagher Basir
- The Foundations of Natural Rights in John Locke and Its Impact on the Convention on the Rights of the Child
Mohamad Mahdi Davar, Saeideh Taslimi
- Decriminalization; an Attitude to Prevent the Persistence of Juvenile Delinquency
Mohammad Javanbakht, Parisa Karimej, Mohaddeseh Sadeghian Lamraski
- Examining the Concept of the Holder of a Commercial Document
Sara Farzadimehr, Shapoor Mohammadhosseini, Mohammadreza Haghighi
- The Effect of Islamic Lifestyle in the Prevention of White-Collar Crimes: Legal and Jurisprudential Analysis
Maryam Kamaei, Zahra Ansarifar, Petter Gottschalk
- Methods of Resolving Disputes in FIDIC Contracts
Arman Yaghobi Moghadam, Mohammad Gholampor Vishkaei, Mohammad Yararshadi
- Examining the Analyzing the Evolution of the Criminal Phenomenon of Genocide in the Historical Context
Mohammad Javanbakht, Minoo Mohammadei, Kiomars Kalantari daroonkela
- The Role of the Judge in the Execution of Criminal Sentences in Deterrence and Individualization of Punishment
Zahra Nazari
- Criticism and Assessment of Managers' Responsibility for the Company's Tax Liabilities Based on the Legal Bill to Amend a Part of the Commercial Law and the Direct Taxes Law
Nima Rezaei, Mohammad Shojaei Far, Amirhasan Abolhasani
- Tax Crimes with an Approach to Penology in Iranian Law
Sayyedeh Faezeh Fatemi
- Competent Authority and Demand Title in Land Nationalization Lawsuits
Moslem Alahyari
- Executive Challenges of Children and Adolescent Rights Protection Offices Centered on the Role of Judge
Sayyed Mehdi Ahmadi, Nastaran Arzainan
- Environmental Responsibility of Multinational Companies in the Oil Industry with Emphasis on the "Polluter Pays" Principle
Hadi Masoudifar, Fatemeh Naeimi Shamel
- The Impact of Restorative Justice and Criminal Policy on Sexual Victimization of Children (from Protection to Rehabilitation)
Sayyed Hossein Dehghan Naycri, Maryam Mosaferi
- The Right to Self-Determination as one of the Basic Human Rights Regarding Transgender People (with Emphasis on the Decree Issued by the 13th Branch of the Court of Appeal of Mazandaran Province)
Mohammad Saeid Hosseini, Heshmat Rostami Daroonkela, Mohammad Mehdi Saki, Fatemeh Dehghan, Abbas Rezaei Gilani4
- Protection of the Cultural Rights of Prisoners in International, Regional Instruments and Iranian Legal System
Marjan Negahi Mokhlesabadi
- Analysis of the Tax Law System Governing Commercial Companies
Parisa Rezvan, Ali Zare
- Human Dignity in Criminal Law and International Documents
Mohammad Amin Ebrahimi
- The Role of Government-Owned Property in Promoting Economic Goals: Analysis of Laws and Examination of Obstacles and Solutions
Elham Derki, Ayda Mokhtarch, Behnam Rastegari
- Subjectivity and Proof of Crime in the Islamic Penal Code Approved in 2012
Sadegh Banitarafian Havizavi
- The Differential Criminal Policy of the Armed Forces Law against the Sale of Military Property and Objects
Yasser Shakeri